

kui isoleeritud akte, vaid elu kommunikatiivset osa. Integraalne ja kõikehõlmav käsitlusviis nõuab iga eraldiseisva väikevormi põhjalikku uurimist.

Piret Voolaid

Kommentaar

¹ Mõiste *folkloor* hõlmab Sloveenias nii vaimset kui ka ainelist rahvaloomingut. Väitekirjas on kasutatud termineid *slovstvena folklor* ('kirjanduslik folkloor') ja *slovstvena folkloristika* ('kirjanduslik folkloristika'), mille võttis kasutusele Marija Stanonik tekstilise folkloori kohta ja nt varasemate ebamääraste sloveenikeelsete terminite *tradicijsko folklor* ('traditsiooniline folkloor'), *ustno slovstvo* ('suuline folkloor') *folklor* ja *ljudsko slovstvo* ('rahvakirjandus') kõrvale ja asemele (M. Stanonik, *Teoretični oris slovstvene folklore*. Ljubljana: Založba ZRC, 2001).

Doktoriväitekiri komi keele kohakäänete ruumisemantikast

27. detsembril 2012 kaitses Nikolay Kuznetsov Tartu ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudis doktoriväitekirja *Пространственная семантика местных падежей коми языка (когнитивный анализ)* (Komi keele kohakäänete ruumisemantika (kognitiivne analüüs), juhendaja dotsent Tõnu Seilenthal). Tööd oponeeris filoloogiakandidaat Galina Nekrassova (Sõktõvkar).

Kohasuhteid osutavad keeleüksused on hetkel üks uuritavamaid objekte lingvistikas. Eri keelte kohamarkerite semantikale on pühendatud palju uurimusi, rida käsitlusi on tehtud tüpoloogilises, kontrastiivses ja kognitiivses aspektis. Komi keele kohakäänete semantikast on samuti korduvalt uuritud (nt Jevgeni Guljajev, Galina Nekrassova, Marija Ussatšova), kuid kognitiivse keeleteaduse seisukohalt käsitletakse seda esmakordselt. See annab aluse pidada väitekirjas sõnastatud teaduslikku probleemi aktuaalseks. Uurimuse teema ei ole aktuaalne üksnes komi keeleteaduse seisukohalt, vaid permistika seisukohalt tervikuna, sest permi keelte grammatilist süsteemi ei ole seni kognitiivse lingvistika aspektist uuritud.

Väitekirja eesmärk on komi keele kohakäänete kohatähenduste kirjeldamine ja kognitiivne analüüs. Sellest eesmärgist lähtuvalt on uurimuse ülesanneteks komi keele kohakäänete rühmitamine; nende tähendussüsteemi sisestruktuuri esitamine kognitiivsete valdkondade maatriksina; kohakäänete kasutamise näitamine erinevates kohafunktsioonides; nende käsitlemine tsentri ja perifeeria seisukohast ning vastastikuste suhete kirjeldamine prototüüpsemate ja perifeersemate kasutusjuhtumite vahel; spetsiifilisemate kohatähenduste analüüs nende kategooriaalse kuuluvuse seisukohast.

Alapeatükis "Kääne" seletatakse käände mõiste, esitatakse andmeid käändekategooria kohta eri keeltes, sh soome-ugri keeltes, klassifitseeritakse käändeid. Kohakäänete semantika käsitluseks on tähtis töös esitatud ruumisituatsiooni elementide kirjeldus:

Nikolay Kuznetsov. Andres Kuperjanovi foto 2012.

lokalisatsioon, orientatsioon, orientiiri topoloogiline tüüp. Üsna üksikasjalikult on kirjeldatud kohakäänete uurimislugu, eriti kõige varasemaid teaduslikke käsitlusi. Mahukas alapeatükis “Kognitiivne lähenemine keeleteaduses” esitab autor põhjalikult kognitiivse keeleteaduse teoreetilised alused (kognitiivse lingvistika arenemislugu, põhiprintsiibid ja sisu), mis räägib teema käsitlemiseks vajaliku teoreetilise kirjanduse tundmisest, materjali analüüsimise võimest ning järelduste ja kokkuvõtete tegemise oskusest. Kõige järjekindlamalt on kognitivistika põhiprintsiipe loomuliku keele grammatika käsitlustes järgitud R. Langackeri teoorias, mis seletab selle teooria põhiseisukohtade detailsemat kirjeldust töös. Oluline on ka alapeatükk “Tähenduse struktuur. Polüseemia”, mille sisu on otseselt seotud uurimisobjektiga. Siin esitatakse polüseemsete keeleüksuste kirjeldamise võimalusi ja leksikaalsete üksuste näitel seletatakse *semantilise võrgustiku, prototüübi, radiaalse võrgustiku ja võrgustikumudeli* mõistet.

Väitekirja keskse osa moodustab teine sisupeatükk “Kohakäänete ruumisemantika”, mis algab komi keele käändesüsteemist suurema osa moodustava kohakäänete rühma üldisest iseloomustamisest. Komi lingvistikas eristatakse traditsiooniliselt sise- ja väliskohakäändeid. Selle aluseks on käänete paradigmaatilised tähendused. Väitekirja autor väidab samuti, et “erinevalt sisekohakäänetest ei sisalda väliskohakääneteks peetavad käänded oma põhitähendustes puutumist orientiiri sisesfäärisse (v.a rida perifeerseid kasutusi), milles väljendubki nende väliskohasus” (lk 89). Töös on öeldud, et tegelikult ei ole permi keelte käändeparadigmas läänemeresoome keeltele sarnast sise- ja väliskohakäänete vastandamist. Alapeatükis “Statistika” iseloomustatakse käändevormide esinemissagedust, kuid autor oleks võinud lisada ka nende kasutamise statistilised andmed. Selle peatüki tähtsaks osaks on kohakäänete kognitiivse maatriksi kirjeldamine. Maatriksis on eristatud füüsiline, abstraktne, sotsiaalne, sündmusruum, aja, seisundi, skaala ja abstraktsete suhete valdkond. Autor jõuab järelduseni, et kesksel kohal on kognitiivses maatriksis füüsiline ruum, millega on ülejäänud valdkonnad seotud ja lõikuvad.

Põhjalikult on autor käsitlenud käänete ruumitähendusi. Uurides käänete kohatähendusi, arvestab autor sõnavormide semantilis-grammatiliste omadustega, mis on oluline käändesemantika kirjeldamisel mitte ainult kognitiivses, vaid ka traditsioonilises lingvistikas. Käändesemantika kognitiivse käsitlemise heaks näiteks on aproksimatiivi semantilise struktuuri kirjeldus. Autor toob välja käänete tähendused, näitab nende vahelisi seoseid ja esitab need seosed võrgustikumudelina. Paraku ei ole samasugust võrgustikumudelit tehtud teiste käänete tähenduste ja nende seoste kohta. Teiste käänete semantika sisestruktuur on kirjeldatud vaid kognitiivsete valdkondade maatriksina. Mis puutub käänete teistesse, s.o mitteruumilistesse tähendustesse, ei kirjeldata neid töös kognitiivsest aspektist. Pealegi on töös loetletud tähendusi teaduskirjanduses juba käsitletud (vt Guljajev 1961; Nekrassova 2004 jt). Käändekasutuste interpreteerimisel esitab autor piisavalt näiteid, kuigi need on pärit peamiselt ajakirjandustekstidest ja varem avaldatud teadustöödest.

Väitekirja põhineb kirjakeelsel keeleainesel. Samas esineb komi keele murretes erinevusi käänete koosseisus ja ka kasutamises. Töös on vaadeldud komi dialektoloogia ühte keerulisemat küsimust – ablatoterminatiiviks nimetatud käändesufiksi *-ысьбӧдз* semantikat. Autor esitab selle semantika kohta oma interpretatsiooni ja väidab, et see “viitab liikumisele lähtepunktist <...> lõpupunktini vaatleja vahetus läheduses” (lk 153). Ent Udora murde materjal toetab komi dialektoloogia kombekohast kirjeldust: käändemarkeri valikul ruumisuhete osutamiseks on otsustav roll liikumise lähtepunkti lähedusel/kaugusel lõpupunktist (vt Sorvatševa & Beznosikova 1990; Ljašev 1975). Näiteks vastatakse Udora murdes (Važgorti murrak) küsimusele *кысь локтан?* ‘kust tuled?’ kas *ягиседз* või *ягись* ‘metsast’. Sõnavorm markeriga *-иседз* kasutatakse juhul, kui liikumise lähtepunkt on lõpupunktist hästi kaugel ja rõhutatakse suure vahemaa läbimist lähtepunktist, aga elatiivi kasutatakse siis, kui lähtepunkt asub lähedal (vt Nekrassova 2012).

Alapeatükk “Kohakäänete funktsionaalsed vasted” (lk 175–182) on pühendatud kohakäänete funktsionaalsetele analoogidele ja topoloogiliste tsoonide nõrkestunud kodeerimise juhtumite kirjeldamisele. Sellel on ka alaosalised “Tagasõnalised konstruktsioonid” ja “Tagasõnalised formandid”. Kaasaegses komi keeles, nagu autor õigesti ütleb, väljendatakse ühtesid lokalisatsioonitüüpe ainult tagasõnadega ega markeerita käänetega ning teisi võidakse väljendada rööpselt käändeliste ja tagasõnaliste üksustega. Töös oleks tulnud loetleda kõik kohakäänete konkureerivad postpositsioonid. Oleks väga huvitav leida käändevormide ja postpositsioonide vahelise kasutusjaotuse seaduspärasusi.

Alapeatükis “Tagasõnalised formandid” käsitletakse *-ладор-* komponendiga üksusi: määrsõnu, tagasõnu, nimisõnu. Pikemalt peatub autor selliste konstruktsioonide interpreteerimisel, mis väljendavad lähikohakäänete sarnaseid kohasuhteid, nt *керка-ланьын* ja *керка-ладорын* ‘maja lähedal, suunas’. Autori meelet leidub neil analooge vepsa keeles ja neid võib tinglikult nimetada *tagasõnalisteks formantideks*. Selle termini all mõeldakse “vahepealse tagasõnade- ja käändeafiksivahelise staatusega keelelisi üksusi” (vt Itkin 2002: 167). Samas erinevad konstruktsioonid segmendiga *-ладор-* oluliselt tagasõnadest ja käänetest formaalselt, semantiliselt ja süntaktiliselt. Nad võivad esineda tuumkäänete markeritega, olla aluse ja otsesihitise positsioonis. Nimetatud tunnused lähendavad neid relatiividele. Väitekirja teema raames oleks autor võinud võrrelda sufiksi *-ла-* ja lähikohakäänete markerite koafiksi *-лань-* semantikat. Nende

keeleüksuste semantika sarnasust toetab Valter Tauli ja Ago Künnapil omal ajal välja öeldud väide, et keeleline üksus täidab koafiksi rollis enam või vähem sõnatuletusfunktsiooni (Tauli 1956: 206–207; Künnap 1983: 52–59; Künnap 1984: 287–291).

Nikolaj Kuznetsovi töö tervikuna on aktuaalset teemat käsitlev lõpetatud teaduslik uurimus. N. Kuznetsov demonstreerib kognitiivse keeleteaduse aluste tundmist, valdkonna teoreetiliste probleemide mõistmist, iseseisva loova mõtlemise piisavat taset keeleainese tõlgendamisel. Tema töö avab uue suuna komi keele grammatiliste üksuste semantika uurimises, teeb tõsise panuse komi ja permi keeleteadusse. Kuznetsovi väited loovad aluse keele edasiseks uurimiseks kognitiivse lingvistika valdkonnas. Oluline on ka uurimuse praktiline külg, selle materjali võib kasutada komi keele õpetamisel, põhi- ja spetsiaalsete kursuste loomisel kõrgkoolides.

Galina Nekrassova (Sõktõvkar),
Venemaa TA Uurali osakonna Komi teaduskeskuse keele,
kirjanduse ja ajaloo instituut

Kirjandus

Guljajev, Jevgeni 1961 = Guliaev, Evgenii. *s’-ovyje padezhnye suffiksy v komi iazyke (v sravnitel’no-istoricheskom osveshchenii)*. Syktyvkar.

Itkin, Ilja 2002 = Itkin, Il’ia. Vyrashenie prostranstvenno-vremennykh otnoshenii v imen-nykh slovoformakh i problema “poslelozhnykh formantov” (na materiale Korval’skogo dialekta vepsskogo iazyka). Plungian, V. (toim). *Issledovaniia po teorii grammatiki. 2: Grammatikalizatsiia prostranstvennykh znachenii v iazykakh mira*. Moskva: Russkie slovari, lk 167–182.

Künnap Ago 1983. Uurali keelte kohakäänete päritolu probleemist. *Fenno-ugristica* 10. Tartu, lk 52–59.

Ljašev, Vladimir 1975 = Liashev, Vladimir. *Fonetiko-morfologicheskie osobennosti vymskogo dialekta komi iazyka*. Dissertatsiia na soiskanie uchenoi stepeni kandidata filologicheskikh nauk. Syktyvkar.

Nekrassova, Galina 2004 = Nekrasova, Galina. *Vezhlög perym kyv’iasyn: pertas, vezhörtas, artmannog: Velödchan nebög*. Syktyvkar.

Nekrassova, Galina 2012 = Nekrasova, Galina. Semantika padezha: problemy interpretatsii na materiale komi dialektov. *Voprosy kognitivnoi lingvistiki* 4, lk 125–129.

Sorvatševa, Valentina & Beznosikova, Ljutsija 1990 = Sorvacheva, Valentina & Beznosikova, Liutsiia. *Udorskii dialekt komi iazyka*. Moskva.

Tauli Valter 1956. The Origin of Affixes. *FUF* 32. Helsinki, lk 170–225.